

Участь населення України у волонтерській та благодійницькій діяльності

На основі даних Всесвітнього індексу благодійності виявлено такі основні тенденції волонтерської та благодійницької діяльності в східноєвропейських країнах, як зниження участі населення у волонтерській діяльності й зростання пожертвування грошей, а також наявність позитивної динаміки в Україні. Згідно з даними GFK Ukraine, діяльність волонтерів в Україні орієнтована на допомогу українській армії (70 %, 2014 р.), людям похилого віку, інвалідам, дітям і т. ін. (38 %, 2014 р., 72 % до 2014 р.). Участь українців у волонтерській діяльності має ситуативний характер. Свідчення становлення інституту волонтерства в Україні – високий рівень довіри населення до волонтерів.

Ключові слова: волонтерська діяльність, Всесвітній індекс благодійності, громадянське суспільство, благодійництво, інституціоналізація.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах обмеженої здатності держави виконувати свої функції остання делегує частину своїх зобов'язань суспільству. Отож, суспільство розглядають як громаду, спроможну / не спроможну розв'язувати цілий спектр соціальних проблем. Така здатність може активуватись у випадку наявності зовнішніх загроз і/або готовності суспільства до розв'язання такого виду проблем. Свідчення цього – мобілізація й консолідація громадянського суспільства, яка проявляється у створенні мережі громадських організацій та ініціатив, що виконують функції матеріального забезпечення армії, соціальної роботи з переселенцями тощо.

Отже, у публічному просторі сформувався стереотип про волонтерство як «рятівну силу» українського суспільства. При цьому його досить часто ототожнюють із благодійництвом.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Тематику волонтерського руху активно висвітлюють у журналістських публікаціях у зв'язку з його активізацією в останні роки. Однак обмаль публікацій, які б мали наукове підґрунтя. Це зумовлює недостатнє вивчення благодійництва й волонтерства в Україні. Більшість наукових праць із цієї тематики позбавленні соціологічного аспекту висвітлення, що пов'язано з відсутністю сталих практик соціологічного вивчення волонтерства та благодійництва в нашій країні. Так, чи не єдиним соціологічним дослідженням цієї проблематики за останні два роки є дослідження, проведене GFK Ukraine¹ в листопаді 2014 р.

Тематику благодійництва розглянуто в міжнародних порівняльних проектах, таких як Світове дослідження цінностей (WVS), Європейське соціальне дослідження (ESS). Емпіричною базою для цієї наукової розвідки оберемо дані Всесвітнього індексу благодійності², який формується на основі дослідження інституту Геллапа в більш ніж 150 країнах світу. Особливість обраного проекту, порівняно із зазначеними вище, – той факт, що він фіксує сталі зразки участі, адже при формуванні опитувальника як індикатори використовують три основні питання щодо практик добровільної допомоги та благодійності, які простежено в останній місяць: 1) чи жертвували Ви гроші громадським організаціям? 2) чи брали Ви участь у волонтерській діяльності? 3) чи допомагали Ви незнайомим людям, які потребували допомоги? Слід зазначити, що питання про надання грошей або часу на волонтерську діяльність стосувалося політичних і релігійних організацій, зареєстрованих благодійних об'єднань і громадських асоціацій.

Мета дослідження – аналіз стану волонтерства та благодійництва в Україні методом темпорального та просторового порівняння – досягається за посередництва реалізації таких завдань: здійснення порівняльного аналізу індексів благодійництва країн Східної Європи, а також його окремих показників на основі міжнародного порівняльного дослідження; висвітлення стану інституціоналізації волонтерського руху в Україні за допомогою динаміки участі населення України у волонтерській діяльності та пожертвуванні грошей.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглянемо рівень участі населення України у волонтерській та благодійній діяльності, порівняно з іншими східноєвропейськими країнами, за даними Всесвітнього індексу благодійності. Через неспроможність

¹ http://www.gfk.com/ua/news-and-events/press-room/press-releases/pages/pr_volunteer_day_2014.aspx

² Charities Aid Formation (CAF), Mode of access : <http://www.cafonline.org/worldgivingindex>

© Хом'як А., 2015

порівняння рейтингових місць держав (різна кількість країн-учасниць у кожній хвилі й відсутність критеріїв належності країни до певного рангу з урахуванням помилки вимірювання) більш відповідним для порівняння є Індекс благодійності (%), згідно з яким країни «Східної Європи, пострадянські», особливо без Росії, демонструють не гірші показники, ніж східні держави Євросоюзу, і значно кращі, ніж північні [1].

Так, серед 150 держав Україна у 2010 р. займала 150 місце, у 2014 – 103-тє, а у 2015 – 89-те. Україна не значно вирізняється за значенням індексу благодійності серед інших пострадянських країн, однак слід відзначити, що серед наведених держав у 2014 р.³ найбільшу частку населення, задіяну в благодійній та волонтерській діяльності, порівняно з іншими пострадянськими суспільствами, простежено в Україні й Польщі. Так, у 2010 р. Індекс благодійності для України становив 13 % і був найнижчим у світі, а у 2015 р. – 29 %, тобто Україна посідає 89 місце зі 145-ти у світі за рівнем благодійності.

Таблиця 1

Динаміка пострадянських країн, Світовий індекс благодійності, %
(Gallup's WorldView World Poll)

Країна	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Угорщина	21	22	24	28	29	22
Білорусь	25	29	25	25	28	26
Словаччина	24	25	27	25	26	22
Молдова	26	28	26	27	25	23
Україна	13	26	21	24	23	29
Румунія	16	23	19	23	23	28
Чехія	29	28	24	23	22	20
Польща	29	32	24	27	22	31
Російська Федерація	18	21	18	19	19	20
Німеччина	44	43	38	43	42	47

Потрібно відзначити, що протягом шести років значно змінився Індекс благодійності лише в Україні – зріс на 16 %. Зміни цього показника в інших країнах перебувають у межах статистичної похибки⁴. Розглянемо детальніше тенденцію зміни рівнів благодійності та волонтерства для українського суспільства окремо за трьома показниками.

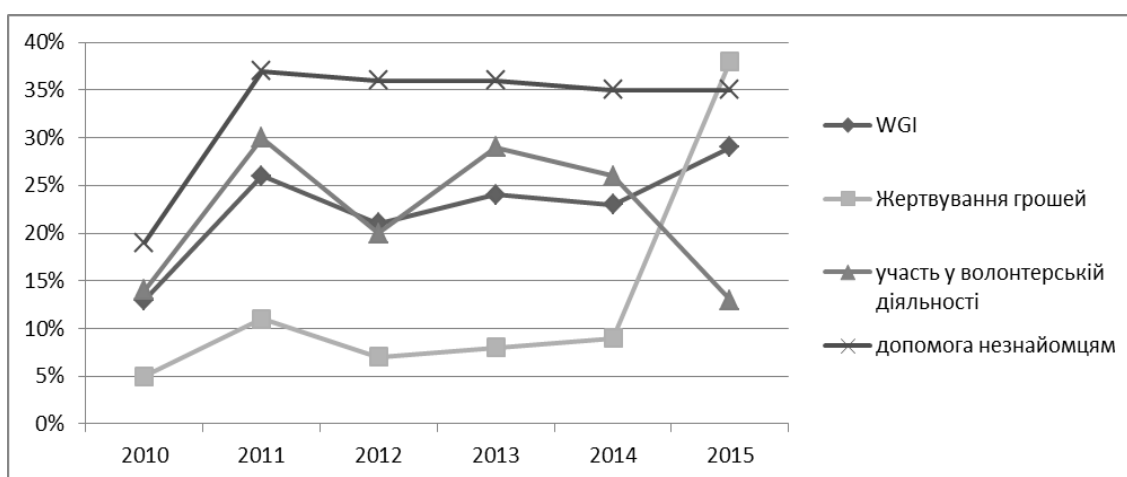

Рис. 1. Динаміка показників Індeksu благодійності в Україні, %, (Gallup's WorldView World Poll)

³ Польовий етап дослідження проводився в рік, що передує публікуванню результатів дослідження.

⁴ Вибірка дослідження для малих країн становить 500 осіб, середніх – 1000, а великих (Росія) – 2000.

Згідно з даними графіка (рис. 1), участь українців у благодійництві була найнижчою за всіма трьома показниками у 2010 р. і, починаючи з 2011-го, зміни майже не відбувалися, лише за окремими показниками.

Так, у 2010 р. лише 19 % українців допомагали незнайомцям, тоді як у 2011 р. понад 35 % українців були готові допомагати незнайомцям. Відтоді ця тенденція стала незмінною. Готовність допомогти незнайомій людині менше залежить від змін соціальної чи політичної сфер суспільства, тоді як інші дві практики благодійництва – жертвування грошей та волонтерська діяльність – більше залежать від рівня життя населення.

Потрібно зазначити, що у 2015 р. значно зріс показник пожертвування грошей, а дані участі населення у волонтерській діяльності – навпаки, суттєво знизилися. Так, значний показник благодійництва деякі дослідники пояснюють світовою тенденцією до зростання пожертв людям і глобалізаційним чинником, а також поширенням соціальних медіа та технологічним прогресом. Прикладом цього явища може бути «флешмоб» Ice Bucket Challenge, який розпочався в США як кампанія для збору грошей заради вивчення бокового аміотрофічного склерозу. Так, завдяки соціальним мережам і лідерам громадської думки (зірки шоу-бізнесу, політики, працівники корпорацій), ця кампанія поширилася по світу й зазнала певних модифікацій в окремих державах, зокрема в Україні, де гроші передавалися не лише на лікування хворих, а й на забезпечення армії та добровольчих об'єднань.

Подібна тенденція до зменшення участі у волонтерській діяльності й збільшення чисельності грошових пожертв простежено не лише в Україні, а й в інших суспільствах.

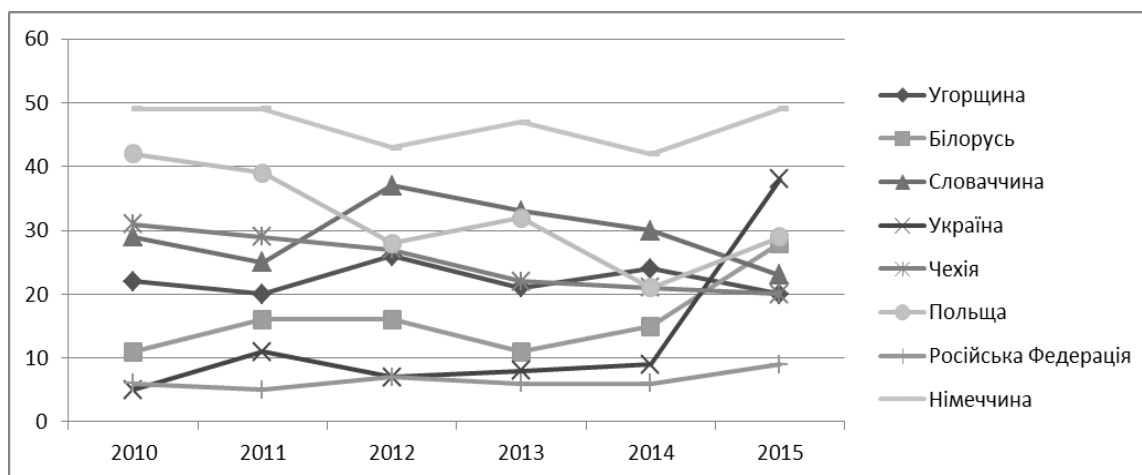

Рис. 2. Пожертвування грошей, %, (Gallup's WorldView World Poll)

На графіку (рис. 2) проілюстровано динаміку пожертвування грошей серед країн Східної Європи. Так, збільшення кількості тих, хто жертвував гроші в останні роки, простежено в Білорусі, Німеччині, Польщі та найбільше – в Україні. В інших суспільствах Східної Європи цей показник не змінювався впродовж усього часу. Причина такої тенденції для України – консолідація суспільства навколо зовнішньої загрози. За даними дослідження GFK Ukraine, проведеного на замовлення ООН в Україні, у листопаді 2014 р. 74 % українців жертвували гроші хоча б раз у житті, із них 25 % – протягом останніх 12 місяців, однак раніше цього не робили, 38 % – як раніше, так і останні 12 місяців. Найбільше українці жертвували гроші на допомогу українській армії (77 % із тих, хто жертвував гроші взагалі), а також хворим дітям (59 %), учасникам Майдану – 34 % серед тих, хто жертвував гроші протягом останніх 12 місяців [2]. Це – свідчення того, що події останніх двох років виступили значним мотивуючим фактором для здійснення благодійництва.

Розглянемо наступний показник участі населення країн Східної Європи. На рис. 3 відображено значне зниження участі населення у волонтерських організаціях Східної Європи у 2015 р., зокрема таких країн, як Білорусь, Україна, Словаччина, Молдова. Не змінився цей показник лише в Росії, Румунії та Угорщині (18/19 %; 8/7 %; 12/11 % – у 2014 й 2015 рр. відповідно).

Волонтерська діяльність у кожній країні має свої особливості й залежить від ціннісно-нормативного базису суспільства, рівня економіки та законодавчих ініціатив. Так, у Німеччині її особливості

відображено в законодавчих ініціативах. Наприклад, здійснюється державна соціальна програма «Добровольчий соціальний рік», протягом якої волонтери долучаються до низькооплачуваної роботи з догляду за онкохворими, літніми людьми й т. ін. [3, с. 10].

За даними дослідження GFK Ukraine, 23 % українців займалися волонтерською діяльністю хоча б раз у житті, 9 % українців почали займатися волонтерською діяльністю останні 12 місяців. Наведені показники свідчать про те, що участь у волонтерській діяльності є тенденційною. Однак потрібно зазначити, що в Україні процес інституалізації волонтерського руху ще триває, і лишень гіпотетично можемо припустити, що в подальшому це призведе до зростання цього показника.

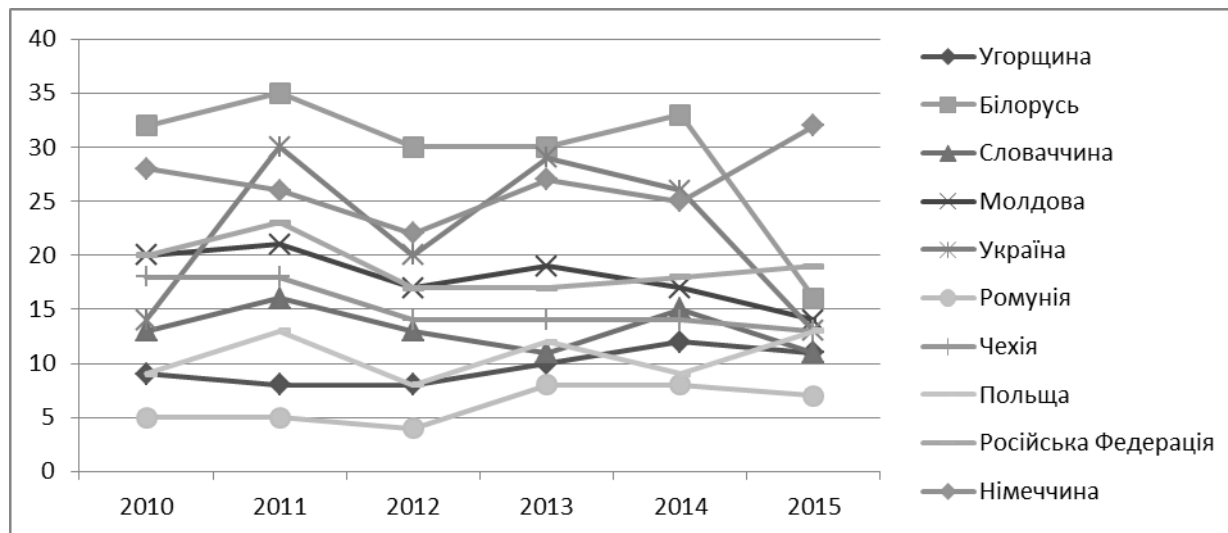

Рис. 3. Участь у волонтерській діяльності, % (Gallup's WorldView World Poll)

Етапи становлення волонтерства як соціального інституту описано в статті М. Чухрай [4], однак посилення політичної й економічної криз, зовнішні виклики та зрілість громадянського суспільства призвели до кардинальної зміни як волонтерського руху в Україні, так і до його сприйняття населенням і державою. Згідно з дослідженням GFK Ukraine, у 2014 р. найбільш розповсюдженою формою волонтерської діяльності є допомога українській армії (70 %), тоді як до 2014 р. це була допомога людям похилого віку, інвалідам, дітям і т. ін. (72 %), що зайняла другу позицію у 2014 р. (38 %) [2]. Зокрема, можна стверджувати про зміну напрямку діяльності волонтерів в Україні, що зумовлено появою нових проблем, із якими держава самотужки справитися не в змозі. Серед таких потреб – відсутність матеріально-технічного забезпечення армії, недостатня кількість медичного персоналу, а також відсутність державних соціальних програм для внутрішніх переселенців. Відповідно до нових суспільних запитів формується мережа волонтерських організацій та ініціатив, які працюють над їх вирішенням.

Протягом останніх двох років помітна зміна законодавства щодо волонтерства й благодійництва, спрямована на уточнення напрямів діяльності волонтерських та благодійних організацій.

На думку М. Чухрай, визначенню інституалізації явища на завершальному етапі (утворення статусно-рольової системи членів цього соціального інституту) можуть слугувати такі індикатори: авторитет людини-волонтера серед більшості громадян суспільства, сприйняття волонтерства спільнотою як необхідної форми діяльності; наділення волонтерів певними преференціями [4, с. 107].

Так, з огляду на останні події в Україні загострилася потреба у добровільній діяльності волонтерів і додаткових грошових пожертв зі сторони населення. Відповідно до цього авторитет волонтерів у суспільстві збільшився, свідчення цього – високий рівень довіри до волонтерів. За дослідженням КМІС⁵ у грудні 2015 р. волонтерам довіряє 57,6 % населення, при тому, що державним інституціям українці висловлюють стабільну недовіру.

Окрім законодавчого уточнення напрямів діяльності відповідних організацій, прийнято нові законодавчі акти щодо волонтерства та благодійництва, згідно з якими волонтери отримують певні преференції, наприклад під час оподаткування благодійних внесків.

⁵ <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=579&page=3>

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу участі населення України у волонтерській та благодійницькій діяльності, порівняно з іншими європейськими країнами, виявлено такі особливості. За даними дослідження Інституту Геллапа, простежено зниження участі населення у волонтерській діяльності й зростання пожертвування грошей – це світова тенденція, виняток становлять лише Росія та Румунія.

В Україні, порівняно з країнами Східної Європи, благодійництво активізувалося значним чином (індекс благодійності зріс на 16 % протягом шести років), що пояснюється суспільною кризою й зовнішньою загрозою, яка мобілізує громадянське суспільство. Проте, згідно зі світовою тенденцією, показник пожертвування грошей збільшився з 9 % до 38 %, а показник участі українців у волонтерській діяльності знизився з 26 % до 13 % у 2013 і 2014 рр. відповідно. Результати іншого дослідження – GFK Ukraine, 2014 – фіксують зростання показника участі у волонтерській діяльності (77 % українців не займалися волонтерською діяльністю взагалі, із решти 8 % займалися раніше, але не останні 12 місяців, 6 % займалися раніше й продовжують, 9 % почали займатися протягом останніх 12 місяців).

Причиною відмінності в результатах досліджень можна вважати той факт, що перше фіксує рівень участі за останній місяць, а інше – за останні 12 місяців. Звідси – участь українців у волонтерській діяльності має ситуативний характер. Попри це, свідченням становлення інституту волонтерства в Україні є високий рівень довіри населення до волонтерів.

Джерела та література

1. Сальнікова С. А. Благодійність населення східноєвропейських країн із радянським минулим / С. А. Сальнікова // Соціологічні студії. – 2014. – № 2 (5). – С. 39–45.
2. Волонтерський рух в Україні [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf
3. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. – К. : НІСД, 2015. – 36 с.
4. Чухрай М. Інституціоналізація волонтерського руху в Україні: реалії та перспективи / М. Чухрай // Соціологічні студії. – 2013. – № 1(2). – С. 104–108.

References

1. Salnikova, S. A. (2014), The Charity of Population of East European Countries with the Soviet Past, *Sociological Studios*, No. 2, Vol. 5, Pp. 39–45.
2. “Volunteering in Ukraine” (2014), www.niss.gov.ua/content/articles/files/volonter-697e4.pdf
3. “Volunteering: world experience and Ukrainian civil practice : analytical report” (2015), Kyiv : NISS, 36 p.
4. Chukhrai, M. (2013), Institutionalization of the volunteering in Ukraine: contemporary situation and perspectives, *Sociological Studios*, No. 1, Vol. 2, Pp. 104–108.

Хомяк Андрей. Участие населения Украины в волонтерской и благотворительной деятельности. На основе данных Всемирного индекса благотворительности обнаружено такие основные тенденции, как снижение участия населения в волонтерской деятельности и рост пожертвования денег, а также наличие позитивной динамики в Украине. Согласно данным GFK Ukraine обнаружено изменение направления деятельности волонтеров в Украине и ситуативный характер участия украинцев в волонтерской деятельности. Свидетельством становления института волонтерства в Украине является высокий уровень доверия населения к волонтерам.

Ключевые слова: волонтерская деятельность, Всемирный индекс благотворительности, гражданское общество, благотворительность, институционализация.

Khomiak Andrii. Participation of the Population of Ukraine in Voluntary and Charitable Activities. Based on World Giving Index the main trends of voluntary and charitable activities in Eastern European countries are identified, in particular, there are the decrease of participation in volunteering activities and increase of donations of money, and the presence of positive dynamics in Ukraine (World Giving Index increase by 16 % for 6 years). According to GFK Ukraine data, we can assert that the indicator of participation in volunteering increased and the direction of the volunteers in Ukraine changed - help to the Ukrainian army (70% in 2014) is the most common form of volunteering, whilst the help to the elderly, and disabled, and children, etc. (38% in 2014, 72% for 2014) became the second. Differences between results of studies of volunteerism - GFK Ukraine and Gallup's WorldView World Poll - confirmed that Ukrainian participation in voluntary activities has inconsistent character. However, the high level of trust in the volunteers is an evidence of the formation of the volunteering in Ukraine as a social institute.

Key words: voluntary activities, World Giving Index, civil society, charity, institutionalization.

Статтю отримано 22.11.2015 р.